مسیر تجدد ایرانی (۲)

ملکم خان گرفتار در ابهام مضاعف

لطف الله آجدانی

میرزا ملکم خان ناظم الدوله (۱۳۲۶-۱۲۴۹ق / ۱۹۰۸-۱۸۲۳ م) یکی از مهمترین روشنفکران عصر قاجاریه است که افکار او به سبب تأثیر فراوان بر بسیاری از روشنفکران ایران در تاریخ تحولات اندیشه سیاسی در ایران از اهمیت ویژه ای برخوردار است. ملکم خان که سالها در اروپا زندگی کرده بود با آثار نویسندگان و روشنفکران اروپایی آشنا و به ویژه تحت تأثیر فلسفه تحققی اگوست کنت و افکار جان استوارت میل قرار داشت. افکار روشنفکرانه ملکم خان حوزه های مختلفی چون حکومت، سیاست، دولت، اقتصاد، فرهنگ و مذهب را دربرگرفته است. یکی از مهمترین بخش های ساختار فکری ملکم را نوع نگرش و تلقی او از غرب و نسبت میان فرهنگ و تمدن ایران با فرهنگ و تمدن غرب شکل داده است.

بسیاری از مورخان و پژوهشگران در تحلیل و ارزیابی خود از افکار سیاسی ملکم خان، او را غربزده و بلکه پدر غربزدگی در ایران تلقی و معرفی کرده اند. اما مدارک و دلایلی در دست است که نشان می دهد این شیوه از تلقی، پیوند چندان نزدیکی با واقعیت ندارد. شاید بتوان گفت ریشه اصلی این نوع تلقی درباره ملکم خان را باید در تصویر اغراق آمیز فریدون آدمیت از ملکم خان و مواضع فکری او درباره غرب جست وجو کرد. به نوشته آدمیت: «ملکم خان پیشرو اصلی و مبتکر واقعی اخذ تمدن فرنگی بدون تصرف ایرانی بود. درواقع فلسفه عقاید سیاسی او مبتنی بر تسلیم مطلق و بلاشرط درقبال تمدن اروپایی بود. عقیده داشت که ایران در تمام ارکان زندگی سیاسی و اقتصادی باید اصول تمدن غربی را بپذیرد.»(۱)

در نقد دیدگاه آدمیت درباره ملکم خان، ماشاءالله آجودانی به درستی نوشته است که: «تصویر اغراق آمیزی که آدمیت از مفهوم اخذ تمدن غربی در تفکر ملکم ارائه داده است، باعث بسیاری از گمراهی ها در برداشت های معاصران ما شده است. آن آیین تمدن غربی که از دیدگاه ملکم می بایست به عینه اخذ می شد و تصرفی هم در آن نمی شد، آیین حکمرانی، قانون و نظم دولت بود که او از آن به اصل آیین تمدن غرب یاد می کرد. ملکم در مراحل اولیه زندگیش و در دوره ای کوتاه معتقد بود که اخذ قانون دیوان یا دولت، باید بدون هیچ تصرفی انجام گیرد. اما مقصود او از اخذ این آیین حکمرانی بدون هیچ تصرفی، این نبود که تمام مظاهر مدنیت غربی، فی المثل همه شیوه ها در رسوم اجتماعی و طرز زندگی مردم آنها را هم باید اخذ کرد.»(۲)

به نظر می رسد برای شناخت و ارزیابی هر چه صحیح تر از تلقی و دیدگاه میرزا ملکم خان درباره غرب توجه به این واقعیت مهم و ضروری است که تلقی و دیدگاه ملکم درباره غرب از دو دوره فکری متفاوت و بلکه متضادی برخوردار بود. ملکم حتی در نخستین مرحله فکری و آثار و افکار منتشره خود، با آنکه در مقایسه با افکار و آثار بعدی خود، شیفتگی و صراحت بیشتری برای اخذ فرهنگ و تمدن غرب از خود نشان داد، اما هرگز تقلید مطلق از غرب را پیشنهاد نکرد. ملکم در رساله «دفتر قانون» تأکید کرد: «به همان دلیلی که تفنگ را ما اختراع نکردیم، و یا ما «کالسکه آتشی» نساخته ایم، «به همان دلیل نیز دستگاه اجرا نداریم» و به این نتیجه رسید که «ما در مسائل حکمرانی نمی توانیم و نباید از پیش خود اختراعی نمائیم. یا باید عمل و تجربه فرنگستان را سرمشق خود قرار بدهیم، یا باید از دایره بربریگری خود قدمی بیرون نگذاریم.» و تصریح کرد: «کاش اولیا دولت ما نیز در اختراعات دولتی یک قدری به عقل خود کمتر اعتماد می نمودند و آن اصولی را که فرنگی ها با این همه علم و تجربه یافته اند، کمتر تغییر می دادند، طرح های دولتی را یا باید به کلی قبول کرد و یا باید به کلی رد نمود.

ملکم برای عبور ایران از بن بست عقب ماندگی مسیری را پیشنهاد کرد که در آن راهها هم به سوی شناخت نقادانه از غرب مسدود بود و هم به سوی بسیج عمومی برای تدارک خلاقیت و نوآوری ایرانی

این نوع طرح ها را مثل چرخ های ساعت ترتیب داده اند، هر گاه نصف چرخ های ساعت را رد کنیم، نصف دیگر بی مصرف و مثل آن بازیچه خواهد بود که ما از فرنگی ها اخذ کرده ایم.»(۳)

هر چند در این نوشته ملکم در دفتر قانون، دعوت او به تقلید از غرب مشهود است، اما چنان که پیداست تقلید او از غرب با آنکه تا حدودی جنبه افراطی و مبالغه آمیز به خود گرفته و خالی از اشکال نیست، اما لزوماً دعوت او به یک تقلید محض و مطلق از غرب در همه ابعاد و شؤون زندگی فردی و اجتماعی را منعکس نمی کند. اما همان دعوت او به تقلید از غرب در آیین و مسائل حکمرانی، از چند ایراد اساسی برخوردار است: استدلال او که به همان دلیلی که تفنگ را ما اختراع نکردیم» پس «در مسائل حکمرانی نمی توانیم و نباید از پیش خود اختراعی نمائیم» برپایه استواری قرارنگرفته است. ملکم درواقع بر آن بود تا با الگو قراردادن و تقلید از آیین حکمرانی غرب، راه حلی برای برون رفت ایران از عقب ماندگی ها به دست آورده و معرفی کند. درحالی که درست است که مثلاً تفنگ یا کالسکه آتشی می تواند عیناً و به صورت مشابهی از کاربرد مشترکی در جوامع مختلف بدون توجه به نوع فرهنگ، مذهب، تاریخ و آداب و سنن اجتماعی آن جوامع برخوردار باشد و به کارگرفته شود، اما نوع آیین حکمرانی هر جامعه، حداقل در جنبه هایی، مربوط به نوع تاریخ، فرهنگ، مذهب، اخلاق و آداب و رسوم آن جامعه است که با توجه به وجود برخی تفاوت ها در جوامع مختلف، باید تفاوت ها و تغییراتی داشته باشد که متناسب با ویژگی ها و شرایط هر جامعه باشد، فلسفه سیاسی و آیین حکمرانی غرب جدید نیز یک حادثه و اتفاق آنی نبوده است، بلکه بر بستر مقدمات و شرایط تاریخی، سیاسی، اجتماعی، اقتصادی وفرهنگی غرب و در یک روند تدریجی شکل گرفته است که نمی توان آن را مانند یک کالا و محصول صادراتی غرب مثل یک خوراکی یا پوشیدنی وارد کرد و به یک جامعه خواند و یا بر آن پوشاند. وانگهی ملکم این واقعیت را درنیافت و یا حداقل آنکه به آن پایبندی نشان داد که غرب جدید و پیشرفت هایش تا حدود زیادی محصول ذهن پرسشگر و کنجکاو و شک علمی و عقلانیت انتقادی و روحیه نوآوری انسان و جامعه غربی است، در حالی که ملکم برای عبور و نجات ایران و ایرانیان از بن بست عقب ماندگی مسیری را پیشنهاد کرد که در آن راهها هم به سوی شناخت نقادانه از غرب مسدود بود وهم به سوی بسیج عمومی برای تدارک آمادگی ها و امکانات در جهت خلاقیت و نوآوری ایرانی.

در رساله دفتر تنظیمات یا کتابچه غیبی که از نخستین آثار ملکم خان و در بردارنده افکار اولیه اوست، به روشنی می توان جنبه هایی از تلقی اولیه ملکم درباره غرب را دریافت. یکی از شخصیت های اصلی این رساله «آقای فضول» نام دارد. آقای فضول منعکس کننده یک نوع دیدگاه مخالف دیدگاه ملکم خان است. در شرح مخالفت با دیدگاه ملکم درباره غرب از زبان آقای فضول چنین آمده است: «ما میل نداریم که دین خود را از دست بدهیم. ما هر وقت بخواهیم کافر شویم شما را خبر می کنیم و قوانین فرنگ را هر طوری که تو بخواهی اخذ می کنیم. اما حالا زحمت بی فایده می کشید. خدا به ما عقل داده است و هیچ احتیاج به درس فرنگی نداریم. گذشته از اینها، اینجا ایران است. اینجا فرنگ نیست که هر کسی هر چه بخواهد مجری بدارد، علما و مجتهدین پوست از سرما می کنند.»(۴)

دقت در دیدگاه آقای فضول دربردارنده چند نکته مهم است: یکی آنکه وی دین را در تقابل با اخذ فرهنگ و تمدن و قوانین غربی می داند. در نگاه دین مدارانه آقای فضول چنین رویکردی به غرب به منزله کفر و از دست دادن دین است. دیگر آنکه وی با استناد به اینکه خدا به ما عقل داده است، در واقع مدافع نوعی خودانکایی است که در ماهیت خود می تواند مثبت ارزیابی شود. اما آنجایی که وی از این خودانکایی به این نتیجه می رسد که «هیچ احتیاج به درس فرنگی نداریم»، منعکس کننده افراطی گریهای آقای فضول است که راه را بر امکان هرگونه تلقی اولیه ملکم درباره غرب را دریافت. یکی از شخصیت های اصلی این رساله «آقای فضول» نام دارد. آقای فضول منعکس کننده یک نوع دیدگاه مخالف دیدگاه ملکم خان است. در شرح مخالفت با دیدگاه ملکم مجتهدین پوست از سرما می کنند»، نیز در واقع مخالفت رهبران مذهبی روزگار ملکم با رویکرد به غرب را منعکس می کند.

ملکم خان نیز در پاسخ به آقای فضول چنین نوشت: «این حرفها مدتی است کهنه شده است. بیچاره مجتهدین را بی جهت متهم نکنید. باز الآن در ایران هرگاه کسی هست که معنی نظم یوروپ را بفهمد میان مجتهدین است. وانگهی از کجا فهمیدند که اصول نظم فرنگ خلاف شریعت اسلام است. من هرگاه قرار بگذارم که مستوفیان دیوان پول دولت را کم بخورند مجتهدین چه حرفی خواهند داشت؟ ترتیب مناصب دیوانی چه منافات با شریعت دارد؟ انتظام دولت منافی هیچ مذهب نیست.»(۵) در پاسخ ملکم به آقای فضول دو ایراد مهم وجود دارد: یکی مصلحت اندیشی توأم با ریاکاری ملکم خان درباره مجتهدان دینی و دیگری نامتناسب بودن ادعای ملکم خان درباره اینکه شناخت و فهم روحانیان آن روزگار از اروپا با واقعیت. استدلال ملکم درباره اینکه «در ایران هرگاه کسی هست که معنی نظم یوروپ را بفهمد میان مجتهدین است»، نه درست بود ونه خودش به آن اعتقادی داشت.

ملکم خان در تبیین باور خود به لزوم اخذ اصول نظم غربی در رساله «دستگاه دیوان» تأکید کرد: «بعد از این،دول روی زمین می باید مثل دول فرنگستان منظم باشند. یا باید منکوب ومغلوب قدرت ایشان بشوند.»(۶) در واقع وی از رویکرد خود به غرب حداقل در مقام نظر، خواهان قدرت، عظمت و پیشرفت ایران و مخالف منکوب و مغلوب شدن ایران در برابر قدرت غرب بود. آنجایی هم که تأکید کرد: انوار فرنگ مثل سیل به ممالک اطراف هجوم دارند، هر قدر که ممر این سیل [را] زیادتر بازنماییم از فیض ترقی یوروپ بیشتر بهره خواهیم برد»، (۷) علاقه مندی و دلبستگی او را به پیشرفت و ترقی ایران نشان می دهد. اما آنچه که از نظر ملکم خان در تأکید او بر باز نمودن ممر این سیل برای بهره گرفتن از فیض ترقی یوروپ دورمانده و به آن توجه جدی و بسنده ای نشده است، وجود رویه استعماری و امپریالیستی غرب است که در همان انوار فرنگ [که] مثل سیل به ممالک اطراف هجوم آورده است، قرار دارد. مهمترین ویژگی افکار سیاسی ملکم خان که معنای نهایی تفکر سیاسی او را شکل داده است، کوشش فراوان و مصلحت اندیشانه او در تقلیل مفاهیم و نهادهای جدید غربی برای انطباق دادن آن مفاهیم و نهادها با اسلام در جهت جلوگیری یا کاهش مخالفت های رهبران مذهبی و روحانی در ایران است. از همین دیدگاه است که وی در نامه خود به ویلفرد دبلنت انگلیسی تأکید وتصریح کرد: «چنین دانستم که تغییر ایران به صورت اروپا کوشش بی فایده ای است. از این رو فکر ترقی مادی را در لفاف دین عرضه داشتم.»(۸) ویژه او در دوره دوم حیات فکری اش و در آثاری چون روزنامه قانون و رساله ندای عدالت که در اواخر عمرش نوشته شده و در بردارنده و منعکس کننده آخرین دیدگاههایش است، هر چند مصلحت اندیشانه، اما حداقل در مقام نظر نسبت به دیدگاههای اولیه اش تجدیدنظر کرد.

ملکم در رساله ندای عدالت خود تصریح کرد: «کدام احمق گفته است که ما باید بر رویم همه رسومات وعادات خارجه را اخذ نمائیم؟»(۹) و در روزنامه قانون، با اتخاذ مواضع دینی - حتی دینی تر از بسیاری از دین مداران و روحانیان روزگار خود - تا آنجا پیش رفت که به زبان یکی از «امنای آدمیت» خطاب به فرنگی ها چنین نوشت: «در دنیا هیچ نظم و حکمتی نمی بینیم که مبادی آن یا در قرآن یا در اقوال ائمه یا در آن دریای معرفت اسلام که ما احادیث می گوییم و حدود و وسعت آن خارج از تصور شماست، به طور صریح معین نشده باشد. کشف این حقیقت شرایط ترقی ما را به کلی تغییر داده است. حال عوض اینکه به جهالت سابق، تنظیمات مطلوبه را یوروپ از فرنگستان گدایی نماییم، اصول جمیع تنظیمات را در نهایت سهولت از خود اسلام استخراج می نماییم. این صراط مستقیم و این طرح تازه، جمیع خبط ها و ضررهای گذشته ما را بلاشک بهتر از انتظار هر کس تلافی خواهد کرد.»(۱۰). به این ترتیب به نظر می رسد که علی رغم بروز برخی ناسازگاریها در دستگاه فکری میرزا ملکم خان، اطلاق عنوان «پدرغربزدگی در ایران» به وی با تردیدهایی مواجه است.

پی نوشت ها:

۱- فریدون آدمیت. فکر آزادی و مقدمه نهضت مشروطیت ایران، چاپ اول، تهران: انتشارات سخن، ۱۳۴۰، ص ۱۱۳.
۲- دکتر ماشاءالله آجودانی، مشروطه ایرانی، چاپ پنجم، تهران: انتشارات اختران، ۱۳۸۳، صص ۲۸۳ و ۲۸۴ و بعد از آن.
۳- میرزا ملکم خان ناظم الدوله. «مجموعه آثار میرزاملکم خان»، به کوشش و با مقدمه محمد محیط طباطبایی، تهران: انتشارات علمی، [بی تا]ریال ص ۱۲۶.
۴ و ۵- همان. صص ۱۰ تا ۱۴.
۶- همان. ص ۹۴.
۷- همان. ص ۸۵.
۸- فریدون آدمیت. اندیشه ترقی و حکومت قانون (عصر سپهسالار)، چاپ اول، تهران، انتشارات خوارزمی، ۱۳۵۱، صص ۶۴ و ۶۵.
۹- میرزاملکم خان ناظم الدوله. روزنامه قانون، به کوشش و با مقدمه هما ناطق، چاپ اول، تهران: انتشارات امیرکبیر، ۲۵۳۵ شاهنشاهی، [مقدمه رساله ندای عدالت، ص ۸].
۱۰- همان، [شماره ۳۶، صص ۲ و ۴].

RAIN SPORT
فروش قسطی
در فروشگاه ورزشی
راین
دوچرخه ثابت
تردمیل
انواع دستگاه های جدید ورزشی در ابعاد مختلف
شرایط "نقد و اقساط" ۸ ماهه بدون بهره
هزینه حمل و نصب در منزل بصورت رایگان
دارای یکسال گارانتی کتبی و ۵ سال خدمات
شریعتی - بالاتر از حسینیه ارشاد - جنب بیمارستان مفید
تلفن گویا (شبانه روزی): ۲۲۲۵۴۹۹۴
۲۲۲۵۵۵۳۲-۲۲۲۷۱۳۳۶-۲۲۹۰۴۷۷۴
WWW.RAINSPORT.IR

نوبت دوم
شرکت ملی نفت ایران
مدیریت عملیات عمومی خارک
آگهی فراخوان جهت شناسایی پیمانکار
موضوع :کابل اندازی انتقال برق از نیروگاه بزرگ جزیره خارک به نیروگاه شهری جزیره خارک
مدیریت عملیات عمومی خارک (شرکت ملی نفت ایران) درنظر دارد انجام پروژه فوق الذکر را براساس مشخصات فنی و با شرایط کلی ذیل از طریق مناقصه عمومی به پیمانکار واجد شرایط واگذار نماید:
الف - شرح مختصر پروژه:
● رفع موانع موجود در مسیر اعم از بریدن درختان، برچیدن بلوکهای بتنی و نخاله های ساختمانی و فنس ها، احداث کانال بین نیروگاه بزرگ خارک تا نیروگاه برق منطقه ای به طول ۱۷۰۰ متر و به عرض ۹۰ سانتی متر وعمق ۱۰۰ سانتی متر که حدود ۲۳۰ متر آن در جاده آسفالته می باشد، کابل اندازی، ماسه ریزی و آجرچینی روی کابل، بستن سر کابل و کلند ۱۲ عدد سرکابل پرسی، بستن مفصل فشار قوی به تعداد ۱۸ عدد، احداث دوفوند انسیون و کانالهای بتنی جهت نصب دو دستگاه ترانسفورماتور، نصب و آزمایش ترانس و کابلها، ترمیم مسیر پس از پایان کار.
ب - محل و مدت زمان اجرای پروژه
● محل اجرای پروژه جزیره خارک و مدت انجام آن ۶۰ روز می باشد.
ج - شرایط پیمانکاران متقاضی
● ۱ - داشتن شخصیت حقوقی.
● ۲ - داشتن رتبه ۵ جدید در رشته ابنیه از سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور.
● ۳ - داشتن نیروهای متخصص در حوزه های فنی، اجرایی، برنامه ریزی و کنترل پروژه، مالی و اداری و مدیریتی و همچنین تجهیزات مناسب مطابق با استانداردهای رایج در صنعت نفت.
● ۴ - اجرای حداقل ۳ پروژه در زمینه کار مشابه و نیز ۳ سال سابقه کار مرتبط با موضوع یاد شده.
● ۵ - توانایی ارائه ضمانتنامه های بانکی معتبر جهت شرکت در مناقصه و انجام تعهدات به میزان ۵٪ مبلغ کل پیشنهادی درصورت برنده شدن.
متقاضیانی که دارای شرایط مذکور در بند (ج) فوق بوده و آمادگی اجرای خدمات مربوط را دارند می توانند از تاریخ انتشار این آگهی به مدت ۷ روز ضمن ارائه درخواست کتبی، جهت دریافت اسناد ارزشیابی به امور حقوقی و قراردادهای مدیریت عملیات عمومی خارک به نشانی: تهران، خیابان شهید بهشتی، خیابان پاکستان، کوچه شهید ساوجی نیا، پلاک۵، طبقه دوم، اتاق ۳۰۳ مراجعه نمایند.
مدارک مناقصه بین پیمانکاران واجد شرایط که به تشخیص کارفرما از بین متقاضیان انتخاب خواهد شد توزیع می گردد.
درصورت نیاز به اطلاعات بیشتر متقاضیان می توانند با تلفن های ۹-۸۸۷۳۱۹۰۴ داخلی ۳۰۴ امور حقوقی و قراردادهای مدیریت عملیات عمومی خارک تماس حاصل فرمایند.
هزینه درج آگهی در روزنامه به عهده برنده مناقصه خواهد بود.
روابط عمومی

نوبت دوم
آگهی مزایده عمومی- شرکت زربال
این شرکت در نظر دارد، نسبت به فروش زمین و مستغلات به شرح ذیل از طریق مزایده عمومی اقدام نماید.

ردیف	نوع مستغلات	مشخصات	نشانی
۱	زمین	به مساحت ۴۷۰۰۰ مترمربع	مازندران، آمل، کیلومتر ۱۶ جاده آمل به چمستان، روستای آهوشت
۲	زمین	به مساحت ۱۶۱۲۲ مترمربع	مازندران، آمل، جاده محمود آباد به کلاکسر بعداز جاده اوجی آباد
۳	زمین	به مساحت ۲۹۴۶ مترمربع	مازندران، آمل، کیلومتر ۶ جاده چمستان، جنب بیمارستان امام علی (ع)
۴	سردخانه	سردخانه ۴۰۰۰ تنی آمونیاکی دو محفره (زیر صفر- بالای صفر) در زمینی به مساحت ۱۸۷۱۵ متر	مازندران، نوشهر، کیلومتر ۱۶ جاده نور به نوشهر، روستای علی آباد عسکرخان
۵	ساختمان اداری	به مساحت ۱۰۵ مترمربع با کاربری اداری ۲۵۵ متر انبار آماده تفکیک به دو واحد مشرف به حیاط اختصاصی با کاربری انبار کالای تجاری	تهران، خیابان آزادی، روبروی وزارت کار، نبش کوچه آشیان، ساختمان کوشک، طبقه اول
۶	زمین	به مساحت ۱۷۶۶۰ مترمربع	مازندران، کیلومتر ۱۰ جاده آمل به چمستان، جنب کارخانه سوپاپ
۷	زمین	به مساحت ۱۴۰۰ مترمربع	مازندران، آمل، خیابان امام خمینی، روبروی تاسیسوتال، جنب گل باغ ایزدی

متقاضیان می توانند از تاریخ انتشار این آگهی برای دریافت برگ شرکت در مزایده و بازدید به مدت یک ماه به نشانی آمل، کیلومتر ۹ جاده چمستان، مدیریت بازرگانی مراجعه یا برای کسب اطلاعات بیشتر با شماره تلفن های ۳-۸۸۳۴۶۴۸۱ تهران تماس حاصل نمایند.
شرکت زربال (سهامی خاص)